घटक: भारतीय कर संरचना:

व्याख्या: जनतेच्या कल्याणासाठी शासनाला करावा लागणारा खर्च भागविण्याच्या हेतूने शासनाने लोकांकडून सक्तीने घेतलेली रक्कम म्हणजे कर:

करांची वैशिष्ट्ये:
1) कर देणे सक्तीचे
2) कर उत्पन्नाचा वापर- सार्वजनिक खर्चासाठी
3) एखाद्या व्यक्तीने सरकारला दिलेला कर व सरकारकडून केला जाणारा खर्च यांचा प्रत्यक्ष संबंध नसतो.
4) कलम 265 अंतर्गत - कर आकारण्याचा अधिकार.
5) कायद्याने निश्चीत केल्याशिवाय कोणताही कर आकारता येणार नाही किंवा वसूल केला जाणार नाही.

करांचे वर्गीकरण:

① प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष कर:

⇒ प्रत्यक्ष करात ज्या व्यक्तीवर कर लादला आहे तीच व्यक्ती कर भरत असते. कराचे ओझे दुसऱ्या व्यक्तीकडे संक्रमित करता येत नाही.

⇒ अप्रत्यक्ष करात कराचा आघात आणि करभार वेगवेगळ्या व्यक्तीवर पडत असतो. अंतिम करभार ग्राहकावर पडत असतो.

कर

प्रत्यक्ष कर
1) उत्पन्नावरील कर
   i) वैयक्तिक आयकर
   ii) महामंडळ कर.
2) संपत्तीवरील कर.
   i) मालमत्ता कर
   ii) देणगी कर
   iii) संपत्ती कर.
3) भांडवली व्यवहारावरील कर

अप्रत्यक्ष कर
1) अबकारी कर
   i) केंद्रिय अबकारी
   ii) राज्य अबकारी
2) सीमा कर / जकात कर
   i) आयात कर
   ii) निर्यात कर
3) विक्री कर.
   i) केंद्रिय विक्री कर
   ii) राज्य विक्री कर.
4) सेवा कर
5) करमणूक कर, वाहन कर, नोंदणी शुल्क इ.

② प्रमाणशीर, प्रगतीशील, प्रतिगामी कर.

प्रमाणशीर - करदायित्व उत्पन्नातील वाढीच्या सम प्रमाणात वाढत असेल.
प्रगतीशील - करदायित्व उत्पन्नातील वाढीच्या दरापेक्षा अधिक दराने वाढत असेल.
प्रतिगामी - ———"——— कमी ———"———

३) विशिष्ट व मूल्यानुसारी कर : → वजन किंवा आकारमानावर — विशिष्ट
→ किंमतीवर — मूल्यानुसार

४) एकमुखी व बहुमुखी. → एकमुखी - एकच कर आकारला असेल
बहुमुखी - अनेक कर आकारले जात असतील.

करांविषयी माहिती :

① **वैयक्तिक आयकर/प्राप्तीकर** ⇒ व्यक्तीने कमावलेल्या उत्पन्नावर लावल्या जाणाऱ्या करास वैयक्तिक आयकर असे म्हणतात.

→ भारतात आयकर आकारण्यास सुरुवात ⇒ १८६० पासून
→ सध्या आयकर ॲक्ट - १९६१.
⇒ केंद्रिय प्रत्यक्ष कर मंडळाने (CBDT- Central Board of direct Taxes) आयकर नियम १९६२ तयार केले.
⇒ आयकर - प्रगतीशील/पुरोगामी स्वरूपाचा कर.
⇒ मागील वर्षी कमावलेल्या उत्पन्नावर पुढील वर्षी आयकर वसूल केला जातो.
⇒ आयकराचे दर दरवर्षी वार्षिक वित्तीय विधेयकामध्ये ठरविले जातात. त्यानुसार १९६१च्या कायद्यात दरवर्षी बदल केले जातात.

सध्याचे दर:

वय	उत्पन्न	आयकर	Education सेस
६० पेक्षा कमी वय.	⇒ २.५ लाख	Nil	Nil
	⇒ २.५ ते ५ लाख	5%	3%
	⇒ ५ ते १० लाख	20%	3%
	⇒ १० ते पुढे	30%	3%
६० ते ८० वय.	⇒ ३ लाख	Nil	Nil
	⇒ ३ ते ५ लाख	5%	3%
	⇒ ५ ते १० लाख	20%	3%
	⇒ १० ते पुढे	30%	3%
८० च्या पुढे	⇒ ५ लाख	Nil	Nil
	⇒ ५ ते १०	20%	3%
	⇒ १० ते पुढे	30%	3%

→ ५० लाख ते १ कोटी 10% अधिक सरचार्ज
⇒ १ कोटी पेक्षा अधिक 15% अधिक सरचार्ज

Scanned by CamScanner

महामंडळ कर / निगम कर = Corporate Tax

कंपन्यांच्या / उत्पादन संस्थांच्या नफ्यावर आकारला जाणारा कर.

भारतीय तसेच परदेशी कंपन्यांच्या उत्पन्नावर - आयकर कायदा १९६१ नुसार

→ भारतीय कंपन्यांच्या संपूर्ण जगात कमविलेल्या उत्पन्नावर व } मोठ्या तसेच लहान कंपन्या.
परदेशी कंपन्यांनी भारतात कमविलेल्या उत्पन्नावर }

२०१६-१७ लागू कर खालीलप्रमाणे :

i) १ मार्च २०१६ नंतर स्थापन झालेल्या भारतीय कंपन्यांसाठी २५%.
ii) —॥— पूर्वी —॥— २९% (उलाढाल ५ कोटीपेक्षा कमी)
30% इतर सर्व.
iii) परकीय कंपन्यांसाठी ४०%.
iv) सर्व कंपन्यांवर ⇒ ३% शिक्षण उपकर
v) अधिभार ⇒ भारतीय कंपनी - ७% (१ ते १० कोटी उत्पन्न)
- १२% (१० कोटी पेक्षा जास्त)
परकीय कंपनी - २% (१ ते ५ कोटी)
५% (५ कोटी पेक्षा जास्त)

महामंडळ कराशी संबंधित इतर कर.

① किमान पर्यायी कर (Minimum Alternate Tax - MAT)
कंपन्यांची करचुकवेगिरी रोखण्यासाठी : १९९६-९७ पासून
२०१७-१८ - अर्थसंकल्प - दर १८.५%

② लाभांश वितरण कर : (Dividend Distribution Tax - DDT)
कंपन्यांनी एका वर्षात आपल्या भागधारकांना वितरित केलेल्या लाभांशाच्या मूल्यावर हा कर आकारला जातो. (भारतातील परकीय कंपन्यांना हा कर लागू होत नाही)
करचा दर सध्या २०.५%.

② खर्च कर - Expenditure Tax

प्रो. निकोलस कॉल्डॉर (ब्रिटिश अर्थतज्ञ) यांच्या शिफारशीनुसार (१९५६) तत्कालीन वित्तमंत्री टि.टि. कृष्णमाचारी यांनी १९५७ पासून लागू.
१९६६ — रद्द. नोव्हे १९७० पुन्हा सुरु ⟶ पुढे पुन्हा टप्प्याटप्प्याने रद्द.

③ मालमत्ता कर / वारसा हक्क कर (Estate Duty)

१९५३ पासून
वारसा हक्काने मिळालेल्या मालमत्तेवर (अनर्जित उत्पन्न)
मार्च १९८५ मध्ये V. P. Singh यांनी रद्द केला.

④ देणगी कर (Gift Tax)

निकोलस कॉल्डॉर - शिफारशीनुसार - एप्रिल १९५८ पासून

Scanned by CamScanner

⇒ सुरुवातीला देणगी देणाऱ्याकडून
नंतर देणगी स्विकारणाऱ्याकडून (१९९०-९१)
१९९८-९९ ⇒ अर्थमंत्री यशवंत सिन्हा - यांनी रद्द केले.
सध्या स्विकारलेली देणगी उत्पन्नाचा भाग मानला जातो.

⑥ संपत्ती कर (Wealth Tax)

प्रो. कॅल्डॉर यांच्या शिफारशीनुसार १९५७ पासून
व्यक्ती, हिंदू अविभाजित कुटुंबे आणि कंपन्या यांच्या संचित संपत्तीवर - दरवर्षी
संपत्तीवर उत्पन्न मिळत असो किंवा नसो —
प्रशासन - आयकर विभागाकडून
२०१५-१६ - वित्तमंत्री अरुण जेटली यांनी रद्द केला.

⑦ अबकारी कर :- (Excise Tax)

देशात वस्तूचे उत्पादन झालेले आहे या नात्याने हा कर लावला जातो.
उत्पादित वस्तूंची विक्री झालेली असो किंवा नसो.

प्रकार दोन ⇒ i) केंद्रिय अबकारी कर - सध्या CENVAT म्हणून
ii) राज्य अबकारी कर - मादक द्रव्ये, ड्रग्ज, सौंदर्य प्रसाधने इ. वरील

MANVAT ⇒ १९७६ - एल. के. झा समितीने उद्योगक्षेत्रापैकी वस्तू निर्माण क्षेत्राला VAT लागू करण्याची शिफारस केली - त्यानुसार MANVAT (Manufacturing Value Added Tax) लागू.

MODVAT ⇒ १९८६-८७ - MODVAT (Modified Value Added Tax)
करावर कर - धबधबा परिणाम काढून टाकण्याचा प्रयत्न.

CENVAT ⇒ २०००-०१ - MODVAT चे रूपांतर CENVAT मध्ये. उत्पादन शुल्कावर समान १६% शुल्कास CENVAT
२००९-१० मध्ये - १६% वरून १०%.

VAT - Value Added Tax

* भारतातील VAT ची प्रगती *

VAT प्रणालीचे प्रतिपादन: १९१८ = एफ. वान सिमेन्स
फ्रान्स: मर्यादित प्रमाणात वॅट चा वापर करणारा पहिला देश
ब्राझील: पूर्ण —————————

पूर्वीची विक्रीकर पद्धतीत करवसुली राज्य शासनाकडून एकाच वेळी होत असल्याने - Single point leavy of Tax - म्हणून ओळखली जात असे.
मात्र VAT प्रणालीत प्रत्येक घटकाला त्या वस्तूंची विक्री करताना कर भरावा लागतो
जेवढ्या प्रमाणात नफ्याचे मार्जिन वाढेल तेवढ्या मूल्यवर्धनावरच कर आकारला जातो.
Multi-point leavy Tax - म्हटले जाते.

Scanned by CamScanner

(भा)रतात VAT लावण्याची शिफारस राष्ट्रीय विकास परिषदेने १९९५-९६ साली.
१९७६- झा समिती ⇒ अबकारी करासाठी VAT लावण्याची शिफारस.
१९९१- राजा चेलय्या समिती ⇒ राज्य विक्री कर व केंद्रिय उत्पादन शुल्क विलिन करण्याची शिफारस
१९९९- राज्य व के.प्र.च्या मुख्यमंत्र्यांच्या परिषदेत VAT लागू करण्याचा निर्णय.
१८ जून २००४ - असिम दासगुप्ता - १ एप्रिल २००५ पासून राज्य स्तरीय VAT ची अंमलबजावणीचा निर्णय. - २१ राज्ये व सर्व के.प्रदेश. (२००३ मध्ये VAT - राबवणारे राज्य - हरियाना)
पुढे - २९ घटकराज्ये व ५ कें.प्रदेश (अंदमान निकोबार व लक्षद्विप सोडून - तेथे विक्री कर नाही)

वैशिष्ट्ये:
i) कर आकारणी बाबत घबघबा परिणाम टाळला गेला.
ii) विक्री कर दरांच्या वेगवेगळ्या दरांच्या ऐवजी केवळ २-३ दर
iii) वार्षिक टर्नओव्हर ५ लाखापेक्षा अधिक - नोंदणी आवश्यक
iv) ५ लाखापेक्षा कमी टर्नओव्हर असणाऱ्यांना VAT नाही.
v) प्रत्येक करदात्यांना ११ अंकी Identification Number - देण्यात येईल.

महाराष्ट्रातील विक्री कर/VAT:

बॉम्बे प्रांतात ⇒ १९३८ मध्ये तंबाखूच्या विक्रीवर - विक्री कर लावण्यात आला.
८ मार्च १९४६ ⇒ बॉम्बे विक्री कर कायदा ⇒ १९४६ संमत
१ एप्रिल २००५ ⇒ विक्री कराच्या जागी VAT कर.

महाराष्ट्रातील व्यवसाय कर:

महाराष्ट्रात १९७२ मध्ये रोजगार हमी योजना - यासाठी निधीची व्यवस्था करण्यासाठी १९७५ मध्ये व्यवसाय कर - कलम २७६ अन्वये - राज्य सरकारांना व्यवसाय, व्यापार, रोजगार इ. वर कर आकारण्याचा अधिकार देण्यात आला.

* केंद्र-राज्य वित्तिय संबंध *

⇒ घटनेतील ११ व्या भाग ⇒ कलम २६४ ते ३०० = ३७ कलमे. केंद्र - राज्य वित्तिय संबंध.
⇒ भारतीय घटनेच्या ७ व्या अनुसूचीत ⇒ केंद्र सूची ⇒ विषय क्रमांक ८२ ते ९२(क) पर्यंतचे १४ विषय
७ व्या अनुसूचीत ⇒ राज्य सूची ⇒ विषय क्रमांक ४५ ते ६३ ⟶ १९ विषय.
७ व्या अनुसूचीत ⇒ समवर्ती सूची ⇒ ३ विषय

संघसूचीतील कर. 1) कलम २६८ — आकारणी केंद्र - वसूली राज्य — उत्पन्न राज्य.
यामध्ये ⇒ मुद्रांक शुल्क
⇒ औषध, प्रसाधन पदार्थ उत्पादन शुल्के.
2) कलम २६८A - केंद्र — केंद्र/राज्य — केंद्र राज्य.
यामध्ये सेवा कराची तरतूद.

३) कलम २६९ : केंद्र — केंद्र — राज्य

i) आंतरराज्यीय व्यापारादरम्यान होणाऱ्या वस्तूंच्या खरेदी / विक्रीवरील कर (वर्तमानपत्रे सोडून)

ii) ——— " ——— पाठवणीवरील कर (— " —)

४) कलम २७० : केंद्र — केंद्र — केंद्र/राज्य

५) कलम २७१ : काही करावरील अधिभारावरील तरतूद

राज्यसूचीतील कर -

आकारणी / वसुली / उत्पन्न ⟶ राज्य सरकारला.

खालील करांचा समावेश.

i) जमीन महसूल
ii) कृषिविषयक मालमत्ता कर.
iii) विक्री कर
iv) जकात
v) व्यवसाय कर
vi) वाहने, वीज, करमणूक इ.
vii) जाहिरातीवरील कर (वर्तमानपत्र कर वगळता)

समवर्ती सूचीतील कर

- आकारणीचे अधिकार केंद्र व राज्यांना.

i) यंत्रचलित वाहने
ii) मुद्रांक शुल्क
iii) इतर कोणत्याही बाबतीत

* वित्त आयोग : *

कलम ⇒ २८० - दर ५ वर्षांनी

स्वतंत्र अर्धन्यायिक विशेषज्ञ संस्था : संवैधानिक संस्था

अध्यक्ष १ + ४ सदस्य इ. एकूण ५ सदस्य

वित्त आयोग अधिनियम ⇒ १९५१

अध्यक्ष व सदस्य पात्रता ⇒ i) सर्वोच्च / उच्च न्याया. न्यायाधीश होण्यास पात्र असावा
ii) वित्तीय बाबींचा विशेषज्ञ
iii) अर्थशास्त्राचे विशेष ज्ञान

कार्ये : राष्ट्रपतींना खालील बाबतीत सल्ला देणे

i) केंद्रिय विभाजन योग्य कर उत्पन्नाची विभागणी केंद्र व राज्यांमध्ये करणे
ii) केंद्राकडून राज्यांना दिल्या जाणाऱ्या अनुदानाची तत्वे ठरविणे
iii) केंद्र व राज्य वित्तविषयक बाबींवर सल्ला
iv) राज्यांचा संचित निधी वाढविण्याबाबत शिफारस

Scanned by CamScanner

* १२ वा वित्त आयोग *

अध्यक्ष : सी रंगराजन

स्थापना : २००३

अहवाल : २००४

शिफारशीचा कालावधी : २००५-१०

i) केंद्रिय विभाजनयोग्य निव्वळ कर उत्पन्नापैकी ३०.५% हिस्सा राज्यांना.

ii) केंद्रीय एकूण महसुली उत्पन्नापैकी राज्यांना ३८% अबंध

iii) सर्वाधिक हिस्सा उ. प्रदेश (१९.२६%) सर्वात कमी - सिक्किम (०.२२%)

| महाराष्ट्र - ४.९९७ % |

iv) स्था. स्व. संस्थांसाठी राज्यांना २००५-१० कालावधीसाठी

अनुदान { ग्रामीण - २० हजार कोटी — पाणी पुरवठा व स्वच्छता-वर खर्च करणे.
{ नागरी - ५ हजार कोटी — घन कचरा व्यवस्थापन.

v) आपत्ती निवारण : नैसर्गिक आपत्ती निवारण निधी → केंद्र व राज्य ७५:२५

इतर = राज्यांच्या भविष्यातील कर्ज उभारणीसाठी मध्यस्थ म्हणून कार्य करणार नाही (दुर्बल राज्ये सोडून)

* १३ वा वित्त आयोग *

अध्यक्ष ⇒ डॉ. विजय केळकर

स्थापना ⇒ २००७

सदस्य ⇒ बी के चतुर्वेदी, इंदिरा राजारामन, प्रो अतुल शर्मा, संजिव मिश्रा

सचिव ⇒ सुमित बोस

कालावधी ⇒ २०१०-१५

शिफारशी : राज्ये/केंद्राचा हिस्सा ३२.५%.

i) करविभागणीसाठी वापरलेली सूत्रे :

लोकसंख्या (१९७१)	⟶	२५%
क्षेत्रफळ	⟶	१०%
राजकोषिय समता अंतर	⟶	४७.५%
राजकोषिय शिस्त	⟶	१७.५%

ii) सर्वाधिक हिस्सा - उ. प्रदेश : (१९.६७) सर्वात कमी सिक्किम (०.२३)

| महाराष्ट्र : ५.१९९ |

* १४ वा वित्त आयोग *

स्थापना २०१३

कालावधी : २०१५-२०

अध्यक्ष : वाय व्ही रेड्डी (RBI चे माजी गव्हर्नर),

सदस्य : सुषमा नाथ, एम गोविंदराव, सुदिप्तो मुंडल

Scanned by CamScanner

शिफारशी: १) उर्ध्व विभागणी - राज्यांना ४२% हिस्सा

अनुदानात रुपांतर करून करामध्ये अधिक वाटा द्यावा त्यामुळे राज्यांच्या गरजा ठरविताना योजना व गैरयोजना हा विषय येणार नाही.

२) क्षैतिज विभागणी: यामध्ये २०११ची लोकसंख्या व वनाच्छादन हे नविन घटक स्विकारले.

३) राजकोषिय क्षमता म्हणजे राज्याचे दरडोई उत्पन्न सर्वाधिक दरडोई उत्पन्न असणाऱ्या राज्यापासून किती प्रमाणात आहे.

४) सर्वाधिक हिस्सा: उ.प्रदेश (१७.९५%) सर्वात कमी हिस्सा सिक्कीम (०.३६७%)

महाराष्ट्राला ५.५२१%

राज्य

राज्यांना द्यावयाची अनुदाने

एकूण ५वर्षासाठी ⟶ ५.३७,३५४कोटी.

त्याची विभागणी तीन प्रकारात:

① स्थानिक संस्था ⟶ २,८७,४३६ कोटी रु. (२लाख कोटी ग्रामीण व ८७कोटी शहरी)

② आपत्ती व्यवस्थापन ⟶ ५५,०९७ कोटी रु

③ महसुली तूट अनुदाने ⟶ १,९४,८२१ कोटी रु (११ राज्यांसाठी - मेघालय, मणिपूर, मिझोराम, त्रिपुरा, नागालँड, पं.बंगाल, आसाम, हि.प्र, आंध्र, जम्मूकाश्मीर, केरळ)

स्थानिक स्वराज्य संस्थांसाठी:

⇒ ९०% भार लोकसंख्येला

१०% भार क्षेत्रफळाला

⇒ अनुदाने प्रकार ① पंचायत अनुदाने ② नगरपालिका अनुदाने

① मुलभूत अनुदाने ② निष्पादन अनुदाने ⟶ विभागणी

पंचायत ९०:१० नगरपा - ८०:२०

योजना:

३० केंद्रपुरस्कृत योजना राज्यांकडे हस्तांतरीत करणेस योग्य..

२०१५-१६ बजेटमध्ये ३१ - केंद्रिय योजना

२४ - केंद्रपुरस्कृत

८ - केंद्रापासून विभक्त

वित्त आयोग	स्थापना वर्ष	अध्यक्ष	कालावधी
I	१९५१	के.सी.नियोगी	५२-५७
II	५६	के संथानम	५७-६२
III	६०	ए.के चंदा	६२-६६
IV	६४	राजमन्नार	६६-६९
V	६८	महावीर त्यागी	६९-७४
VI	७२	ब्रह्मानंद रेड्डी	७४-७९
VII	७७	जे.एम शेलार	७९-८४
VIII	८३	वाय.बी.चव्हाण	८४-८९
IX	८७	एन के पी साळवे	८९-९५
X	९२	के सी पंत	९५-००
XI	९८	ए.एम.खुस्रो	००-०५
XII	०३	सी रंगराजन	०५-१०
XIII	०७	विजय केळकर	१०-१५
XIV	१३	वाय व्ही रेड्डी	१५-२०

Scanned by CamScanner

राज्य सरकारचे महसुली उत्पन्न :
① कर उत्पन्न :-
i) राज्याचे स्वतःचे
ii) केंद्राकडून मिळणारा हिस्सा.

② करेतर उत्पन्न :-
i) केंद्राकडून मिळणारी अनुदाने
ii) राज्याचे स्वतःचे करेतर उत्पन्न
iii) व्याजाच्या जमा रकमा.

* महाराष्ट्राचा कर महसूल *

→ २०१५-१६ - अर्थसंकल्पीय अंदाजानुसार १,५९,६९८ कोटी कर महसूल
पैकी स्वतःचा कर महसूल : १,३०,६३५ कोटी (८१.८%)
केंद्रिय करातील हिस्सा : २९०६२ कोटी (१८.२%)

⇒ सर्वाधिक कर मूल्यवर्धित करापासून (VAT) - २०१५-१६ मध्ये ⇒ ५८.२%
त्यानंतर मुद्रांक व नोंदणी शुल्क १७.६%
राज्य उत्पादन शुल्क ९.५%
विजेवरील कर व शुल्क ४.५%

देशात स्वतःच्या कर महसुलाबाबतीत महाराष्ट्राचा पहिला क्रमांक :
⇒ १४ व्या वित्त आयोगानुसार राज्याला केंद्रिय करातील ५.५२१% हिस्सा.

राज्य वित्त आयोग :

भारतीय राज्यघटनेच्या 243 I - राज्य वित्त आयोग स्थापनेची तरतुद.
कालावधी - ५ वर्षांसाठी
कार्य : राज्यपालांस पुढील बाबतीत शिफारस करणे.
i) राज्य सरकारच्या महसुलाची राज्य सरकार व पंचायत संस्थांमध्ये विभागणी
ii) राज्याच्या संचित निधीतून पंचायत संस्थांना द्यावयाची अनुदाने.
iii) पंचायत संस्थांची वित्तीय स्थिती सुधारण्यासाठी आवश्यक उपाययोजना.
→ 243 Y अंतर्गत अशा स्वरूपाच्या शिफारशी नगरपालिकेच्या संदर्भात.

Scanned by CamScanner